4. Як Україна посилює захист прав людини на прикладі виконання рішень ЄСПЛ. Здолбунівський районний суд Рівненської області. 2025. URL: https://zd.rv.court.gov.ua/sud1708/pres-centr/news/1867578/

5. Захист прав людини під час війни: що увійде до нової стратегії Мін'юсту // 7seminar. 2025. URL: https://7eminar.ua/news/11770-prava-lyudini-pid-cas-viini-shho-uviide-do-novoyi-strategiyi

Романюк Анна Русланівна
здобувачка вищої освіти бакалавра
2 курсу 212 навчальної групи навчально-наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Чеханюк Леся Володимирівна,
доцент кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРОТИДІЯ КАТУВАННЮ: ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙ НА РЕФОРМУ СИСТЕМИ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

У сучасному світі катування визнано одним із найбільш грубих та жорстоких злочинів проти людяності. Його заборона має абсолютний, безумовний характер і не допускає жодних винятків.

Найавторитетнішим універсальним міжнародним документом залишається Конвенція ООН проти катувань 1984 року [2]. Вона дає вичерпне визначення: катування – це навмисне спричинення сильного фізичного чи психічного болю особою, яка діє від імені держави або за її мовчазної згоди, з конкретною метою (зізнання, покарання, залякування, дискримінація).

Водночас стаття 3 Європейської конвенції з прав людини йде далі: вона забороняє не лише катування, а й будь-яке жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження – навіть якщо спеціальна мета відсутня [3]. Завдяки цьому Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) може визнавати порушенням як пряме фізичне насильство, так і багаторічне утримання в камері без світла, чистого повітря та належної санітарії.

В Україні злочин «катування» з'явився в Кримінальному кодексі у 2001 році (ст. 127) [4], але до 2012 року ця стаття була практично декоративною: за перші 11 років існування – менше десяти обвинувальних вироків, причому жодного реального строку для правоохоронців.

Ключовим поштовхом до змін стала справа «Каверзін проти України» (2012 р.) [5]. Затриманий у 2001 році за підозрою у тяжких злочинах чоловік стверджував, що його систематично били в ІТТ та інших установах, щоб вибити зізнання. Внаслідок травм голови він втратив зір на одне око. Національні суди проігнорували ці доводи, а Верховний Суд залишив вирок у силі. ЄСПЛ же

визнав два порушення статті 3 одночасно: матеріальне (факт жорстокого побиття) та процесуальне (держава не провела ефективного розслідування). Окрім компенсації у 30 000 євро, Суд прямо вказав: українське визначення катування не відповідає міжнародним стандартам.

Саме після справи «Каверзіна» та десятків подібних справ (Кукушкін, Яковенко, Афанасьєв, Баланюк тощо) у 2013–2014 роках Верховна Рада України повністю змінила статтю 127 ККУ [6]:

– прибрала вимогу «тяжких тілесних ушкоджень»;
– розширила мотиви до «будь-якої причини, зокрема дискримінаційної»;
– встановила мінімальне покарання від 5 років для посадових осіб;
– ввела кваліфікацію «за групове вчинення» та «повторність».

Зміни були настільки очевидною реакцією на Страсбург, що в пояснювальній записці до законопроєкту прямо посилалися на рішення ЄСПЛ.

Проте законодавство – це лише верхівка айсберга. Після 2014 року ЄСПЛ перейшов до фіксації вже не поодиноких інцидентів, а системного характеру порушень. Лише у 2024 році проти України винесено 44 нових рішення за статтею 3. Дві найгучніші справи року: «Павлюченко проти України» [8] – класичний кейс про переповненість, антисанітарію та відсутність вентиляції; «Єрмаков та інші проти України» – пілотне рішення, яке об’єднало десятки однотипних скарг і зобов’язало державу розробити загальнонаціональний план ліквідації нелюдських умов тримання [9].

Додатковий вимір з’явився після 2022 року. ЄСПЛ почав розглядати скарги як українських громадян, яких катували в російському полоні, так і російських військовополонених на умови в українських СІЗО. У 2025 році вже є перші рішення проти України за неналежне утримання полонених (група справ «Лозовий та інші») [7].

Паралельно працює Комітет Ради Європи із запобігання катуванням (CPT). Його звіти за 2023–2025 роки фіксують використання електрошокерів без журналів, «розтяжки», побиття в колоніях, масове застосування спецзасобів до психічно хворих ув’язнених. Кожен такий звіт стає політичним документом і додатковим важелем тиску [7].

Отже, за останні 15 років європейські інституції виконують щодо України одразу кілька ролей:

– діагност (виявляє порушення);
– законодавчий «редактор» (змушує переписувати закони);
– фінансовий «стягувач» (штрафує мільйонами євро);
– постійний «наглядач» (через механізм виконання рішень Комітету міністрів Ради Європи).

Без цього зовнішнього тиску та фінансових санкцій реальні зміни в системі запобігання катуванням і реформування місць несвободи відбувалися б значно повільніше або не відбувалися б взагалі. Наразі головний ефект – не стільки зменшення кількості самих катувань (вона, на жаль, досі високе), скільки те, що держава змушена визнавати провину та платити за кожне

порушення. А це вже перший крок до того, щоб одного дня катування стало невигідним не лише перед Страсбургом, а й усередині країни.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 10.11.2025).

2. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання : міжнародний документ від 10 груд. 1984 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#top (дата звернення: 10.11.2025).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнародний документ від 4 листопада. 1950 р. (з протоколами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.11.2025).

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 10.11.2025).

5. Справа «Каверзін проти України» (Заява № 23893/03) Європейський суд з прав людини, Міжнародні суди; Рішення, Справа, Заява від 15.05.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/974_851/conv#Text.

6. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за катування Закон України від 01.11.2022 № 2812-IX. Випуск № 01, 2025 607

7. Гнатовський М. Щомісяця Україна винна людям за рішеннями суду від 100 до 200 тисяч євро. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3869488-mikola-gnatovskij-sudda-esplvid-ukraini.html (дата звернення 10.11.2025).

8. Справа «Павлюченко проти України» (Заява № 23462/22) Європейський суд з прав людини, Міжнародні суди; Рішення, Справа, Заява від 14.11.2024. URL: https://minjust.gov.ua/files/ general/2024/12/03/20241203225751-23.pdf (дата звернення 10.12.2025).

9. Справа «Єрмаков та інші проти України» (Заява № 50634/21) Європейський суд з прав людини, Міжнародні суди; Рішення, Справа, Заява від 14.11.2024. URL: https://ips.ligazakon. net/document/SOO01968 (дата звернення 10.11.2025).